

Misztrik Jolán – Tőkés Erika – Virág Erzsébet

Az anyanyelvi nevelés időszerű kérdései a Bolyai Nyári Akadémia tanfolyamain

„Hogy a nemzeti nyelvnek kipallérozása és kimívelése egy hazában igen hasznos és minden jó hazafiakra s leányaira nézve érzékeny dolog legyen: azt az európai keresztyén nemzeteknek szembeűnő példái is bizonyítják. Azok az okok, melyek ezt a munkát egy nemzetben szükségessé tették és teszik, igen sokak, és fontosok, és oly világosak is egyszersmind, hogy aki azokat mégis világosítani akarná: szinte olyan szükség felett való dolgot csinálna, mint ha a délben tündöklő fényes napnak világát fáklyákkal akarná nevelni” – e sorok szerzőjének, Aranka György neves erdélyi nyelvművelőnek a tevékenysége és nemes eszméi ösztönözték azokat a kolozsvári magyar szakos tanárokat is, akik az Anyanyelvűpolók Erdélyi Szűvetsűgének fiókszervezeteként 1994 őszén életre hívták az Aranka György nyelv- és beszűdművelő kört. Ez a kör 2004 tavaszán Georgius Aranka Társaság néven önállósult, és azóta is folyamatosan működik mint nonprofit, civil szervezet. Elnöke Egyed Emese, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Tanszűkének professzora. A társaság kommunikáció-központű világunkhoz és sajátos nyelvi környezetűnkhez igazodva végzi tevékenységét: nyelv- és beszűdművelő köröket működtet, évente rendez országos szintű nyelv- és beszűdművelő versenyeket, biztosítja a tanulók külföldi versenyeken való részvételét, a tehetsűges diákoknak anyanyelvi tábort, a körvezetű tanároknak továbbképzű tanfolyamokat szervez. Emellett szakmai fórumként is működik, és kapcsolatban áll mindazon szervezetekkel, iskolákkal, amelyek oktatói munkájukban kiemelt feladatuknak tekintik a hatékony anyanyelvi nevelést.

A Georgius Aranka Társaság rendezvényei között talán a legfontosabb az immár másfél évtizedes múltta visszatekintű Aranka György nyelv- és beszűdművelő verseny országos fordulójának a megszervezése. Ennek minden év márciusában a kolozsvári Apáczai Csere János Gimnázium ad otthont. A verseny három kategóriában – Édes anyanyelvűnk (nyelvhasználat), Szűp magyar beszűd (kiejtűs és szűvegolvasás), Versben bujdosó (vers- és prózamondás) – zajlik. A résztvevők írásbeli és szóbeli próbákön mérik össze tudásukat, tehetségűket. Az első két kategória díjazottjai (9-9 diák) minden év tavaszán Gyűrűtt a Kazinczy-versenyen, illetve októberben Sátoraljaűjhelyen, a Kárpát-medencei döntűn képviselik Erdélyt.

Az Aranka-versenyek tapasztalatcserűre, szakmai továbbképzűsre is alkalmat adnak a beszűdművelű köröket vezetű tanároknak és a nyelvművelűs iránt érdeklűdűknek, akik azonban nem csak e nemes vetűlkezés két napján találkozhathatnak. 1998 óta továbbképzűsi lehetőség nyűlt számukra a Romániai Magyar Pedagógűsok Szűvetsűge (RMPSZ) támogatásával a Szovátán, Kolozsvárott és Csíkszeredában rendezett tanfolyamokon.

Ennek a szakmai tevékenységnek 2006-tól három egymást követű évben – július harmadik vagy negyedik hetűben – a Bolyai Nyári Akadémia (BNYA) Nyelv – szűveg – stűlus témakörben adott otthont. A továbbképzűs a kolozsvári Báthory István Gimnáziumban zajlott Misztrik Jolán, Tőkűs Erika és Virág Erzsűbet közűpiskolai magyartanárook szervezésűben.

A 2006-os tanfolyam programja a szűvegűrtű olvasás és a szűvegek megszűlaltatásának elműleti és gyakorlati kérdűseit kínálta a hallgatűknak. A téma aktualitását az indokolta, hogy az olvasás mint személyisűgformálű, intellektuális tevékenység egyre inkább háttűrbe szűrul a társadalomban, így az iskolában is. Hasonlű tendencia figyelhetű meg az értű, értelműzű szóbeli megnyilatkozások szintűjén is az egyre igénytelenebb nyelvhasználatban, a beszűűkülű szűkűszletben, a dallamtalan beszűdben. Az előadások és a tevékenysűgek e két téma körű szervezűdtek az elműleti megközelítűstől a gyakorlati feladatokig haladva.

A 2006-os továbbképzés bevezető előadását Görömbei András irodalomtörténész, a Debreceni Egyetem professzora tartotta *Az anyanyelv és a nemzeti tudat* címmel, aki ezt követően Nagy László és Pilinszky János költői stílusáról beszélt. Zentai Mária, a Szegedi Tudományegyetem docense a reformkori irodalmat a szövegek kora, stílusa, nyelvi megformálása szempontjából közelítette meg. Adamikné Jászó Anna, az Eötvös Loránd Tudományegyetem professzora a retorikai szövegek szerkezetével foglalkozott elméleti és gyakorlati szempontból. Wacha Imre, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem docense konkrét szövegek elemzésével és megszólaltatásával mutatta be a szövegértéshez, -értelmezéshez ajánlott módszereket. Antalné Szabó Ágnes az Eötvös Loránd Tudományegyetem docense interaktív, kompetenciafejlesztő gyakorlataival a szövegértés fejlesztésének és a szóbeli, illetve írásbeli fogalmazás tanításának lehetőségeit ismertette meg a hallgatókkal.

A 2007-es program a nyelvi egység jegyében a helyesírás, a fogalmazás, valamint a helyes beszéd elméleti kérdéseit és főként gyakorlati megközelítését állította középpontba. A téma aktualitását az indokolta, hogy a szóbeli és az írásbeli megnyilatkozásokban mind több hiányosság tapasztalható. A szubsztenderd nyelvi elemek – adott esetben a kompetens nyelvhasználat iránti igénytelenség – egyre hangsúlyosabban figyelmeztetnek a mindennapok nyelvi jelenségeire. Ezért a tanfolyam, a tantervi követelményekhez igazodva, az értő, értelmező, helyes beszéd és írás képességrendszerének a fejlesztéséhez kívánt hatékony és változatos módszereket, gyakorlatokat nyújtani az általános és a középiskolai magyar szakos tanároknak.

Antalné Szabó Ágnes a helyesírás és a fogalmazás tanításának szakszerű módszertani feldolgozásával, egyéni és csoportmunkára épülő feladatokkal, valamint rendkívül gazdag feladat- és gyakorlatgyűjteményével tette hasznossá és hatékonná a foglalkozásokat. Fazakas Emese, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem adjunktusa előadásának a középpontjában a kognitív nyelvészet kérdései álltak. Az előadó az irodalom- és a nyelvórák nyelvhasználatának egyes jelenségeit, a nyelvműveléssel kapcsolatos szemléleteket kötetlen, párbeszédes formában világította meg. Wacha Imre ismét konkrét szövegek elemzésével bizonyította a szövegszerkezet és a szöveghangzás összefüggéseit. A változatos példaanyag és a különböző szövegtípusok közös feldolgozása, az értő beszéd, az értelmező felolvasás gyakorlásának módszerei és gyakorlatai tették különösen értékké és célirányossá ezeket az órákat. Kerekes Barnabás, a budapesti Baár-Madas Református Gimnázium magyartanára a szöveg- és mondatfonetikai eszközök szöveghangzást meghatározó szerepére világított rá (1. kép). Gyakorlati jellegű foglalkozásain gazdag példaanyaggal a kompetens, értő, értelmező beszéd hatékony fejlesztésének a gyakorlatait és lehetőségeit állította a figyelem középpontjába.

1. kép
Kerekes Barnabás előadásán 2007-ben

A program irodalmi tematikája a mindennapok irodalmához kapcsolódó kérdéseivel új szempontokat kínált a művek értelmezéséhez. Egyed Emesének, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem professzorának *Irodalom a mindennapokban*, valamint Merényi Annamáriának, a Pécsi Tudományegyetem professzorának *Kánon és kultusz a Kazinczy-körben* címmel tartott előadásai értékes irodalmi anyagot ajánlottak értelmezésre, illetve továbbgondolásra a résztvevőknek (2. kép).

2. kép
Csoportkép 2007-ben a Farkas utcai templom előtt

A 2008-ban tartott továbbképzésen (3. kép) Eöry Vilma, az MTA Nyelvtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa a szövegértelmezés és a szövegbefogadás kapcsolatáról, a jelentéstulajdonítás problémájáról, a szerkezeti felépítettség és a megértés összefüggéseiről beszélt. Foglalkozásain a hallgatók vers- és novellaszövegeket elemeztek. Szikszainé Nagy Irma, a Debreceni Egyetem docense a szövegösszefüggésről, a textualitásról és az intertextualitásról tartott előadást, új szempontokat kínálva szövegnyelvészeti elemzéseivel az irodalmi és a nem irodalmi szövegek értelmezéséhez. Fóris-Ferenczi Rita, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem adjunktusa *Szövegértés – tanulási képességek* című előadásában tanulás-módszertani kérdéseket állított a középpontba.

3. kép
Előadáson a 2008-as továbbképzésen

A három tanfolyam mindegyikén az előadók interaktív órái, a tudás átadására épülő, önzetlen, nyitott magatartásuk, valamint a hallgatók érdeklődése és együttműködése igazi műhelymunkává tették az előadásokat és a gyakorlatokat.

Egy év szünet után, 2010-ben az a megtiszteltetés ért bennünket, hogy az RMPSZ elnökségének és a BNYA szervezőinek a felkérésére a nyári akadémia keretében megszervezhettük a *Magyar nyelv és irodalom* című továbbképzést. Ezt korábban – nagy sikerrel – főként Csíkszeredában és Szovátán – szervezték a magyar szakos kollégák (2006-tól tehát három éven keresztül két képzési lehetőség között választhattak az általános iskolai és a gimnáziumi magyartanárok). Mivel 2009-ben már nem folytatódott a *Nyelv – szöveg – stílus* című tanfolyam, ezért a programot átfogóbb tematikával, a szövegértés-szövegalkotás témakörben hirdettük meg. Az elméleti jellegű előadások és a hozzájuk szervesen kapcsolódó, gyakorlatias műhelyfoglalkozások – a korábbi képzések hagyományait követve – 5 nap alatt 30 órában zajlottak.

Abból a gyakori tanári tapasztalatból indultunk ki, hogy az iskolai kudarcnak, a tanulás eredménytelenségének az oka a szövegértő olvasás képességének kialakulatlansága, esetenként teljes hiánya. Ez nemcsak a magyar irodalom- és nyelvórákon mutatkozik meg, hanem bármely más tantárgy esetében is a tankönyvi szövegek és feladatok értelmezésekor, az önálló vagy csoportos munkában használt kiegészítő anyagok feldolgozásakor. Ugyanez a hiányosság lehet a magyarázata annak is, hogy a diákok nagy hányada egyre kevésbé szeret olvasni, mivel a lényeglátás, a tartalmi-logikai, a jelentésbeli vagy a grammatikai összefüggések fel nem ismerése akadályozza a megértést. A szövegértés mellett legalább ilyen fontos a szövegalkotás képességének az alakítása. A szóbeli és az írásbeli megnyilatkozás megannyi területének fejlesztése kiemelt tantervi követelmény. Mindez azt jelzi, hogy mennyire összetett az a feladat, amelynek a megoldása elsősorban a magyartanárokra vár. Célkitűzéseink ezért a következők voltak: a szövegolvasási, szövegértési, illetve szövegértelmezési készségek fejlesztése irodalom- és nyelvórán; a szövegalkotási készségek fejlesztése; a magyar nyelvi és irodalomórák hatékonyságának a növelése a befogadás- és kompetenciafejlesztő módszerek alkalmazásával; a magyar nyelv és irodalom szakos tanárok módszertani eszköztárának gazdagítása a legújabb tudományos kutatások eredményeinek felhasználásával; értő olvasóvá, sikeresen kommunikáló emberré nevelés.

Az előadásokat Pletl Rita, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem docense indította, aki közel húsz éve folyó kutatómunkájának az eredményeiről számolt be. A 2005–2006-os országos hatókörű kontrollmérés eredményei alapján ismertette a tizenévesek szövegértési készségének alakulását, a fogalmazási készség fejlettségi szintjét, az írásbeli kifejezőkészség színvonalát, majd az anyanyelvoktatás hatékonyságáról beszélt az erdélyi magyar oktatásban. A gazdagon illusztrált, részletezően dokumentált bemutatót az előadó személyes élményei, tapasztalatai tették még színesebbé. A résztvevők kérdései és hozzászólásai arról tanúskodtak, hogy a téma valóban aktuális. A felvetett problémák megoldásához Tóth Beatrixnak, az Eötvös Loránd Tudományegyetem docensének elméleti előadásai és műhelyfoglalkozásai kínáltak változatos módszereket és technikákat. Ezeknek az óráknak a középpontjában a szövegértés, az azt elősegítő, illetve befolyásoló tényezők (köztük az olvasási-szövegkezelési módok) álltak. Az előadó elméleti okfejtésében beszélt a szövegértésről mint kulcskompetenciáról, valamint a különböző olvasási stratégiákról. A továbbiakban a szövegértés szintjei és a tanári kérdéskultúra megvitatása következett a legújabb kutatások függvényében (Lénárd-féle modell, Bloom–Sanders-taxonómia, a PISA- és a PIRLS-vizsgálatok stb.). A gyakorlati foglalkozásokon változatos munkaformákat ismerhettek meg és próbálhattak ki a hallgatók. Készítettek fűrtábrát csoportmunkában, kipróbálták a kockázás módszerét, a Venn-diagram alkalmazási lehetőségeit, dolgoztak párban a vak kéz, a háromlépéses interjú, a kettéosztott napló módszerének megismerésekor, illetve egyénileg az ötsoros, a kötetlen írás kipróbálásakor, az *insert* jelek, a történettérkép és a történetpiramis módszerének bemutatásakor.

A szövegalkotás és -értelmezés kérdéskörét Szikszainé Nagy Irma más aspektusból közelítette meg. Előadásai középpontjában szövegtani, illetve stilisztikai alapfogalmak álltak, amelyek részben a szövegek elemzésében,

értelmezésében, részben az egyéni szövegalkotásban nyújthatnak segítséget. Az egyes előadásokat gyakorlati foglalkozások követték. Például a mindennapi élet szövegtípusainak (reklám, filmelőzetes) hatásos felépítettségét és stílusát a gyakorlatban fedezhették fel a hallgatók. A fogalmi metaforához és a kérdésalakzatokhoz kapcsolódó elméleti és bevezető gyakorlatok a korszerű líravizsgálathoz nyújtottak segítséget. Egy új, konstruktivista, a szövegértési és a szövegalkotási kompetencia fejlesztését szolgáló, flexibilis módszertárra építő tanulási modellt mutatott be Pethőné Nagy Csilla, a Pécsi Tudományegyetem Babits Mihály Gyakorló Gimnáziumának szakvezető tanára. Interaktív, prezentációra alapozott előadásain, majd a műhelyfoglalkozásokon a hallgatók megtapasztalhatták a szakaszos olvasás módszerét, a gondolattérkép, illetve a történetpiramis megalkotását, megismerhették az írást mint problémamegoldó folyamatot, a portfóliós tanulást, a komplex fejlesztési tervet. Az irodalom oktatásában a tanári szemléletmód és gyakorlat megújításának lehetőségeit a kooperatív tanulás módszerei, valamint az RWCT-technikák (RWCT: Reading and Writing for Critical Thinking – Olvasás és írás a kritikai gondolkodásért) legváltozatosabb eljárásai bizonyították.

A tanfolyam hatékonyságát és sikerét a résztvevők értékelése igazolta. Mind a foglalkozásvezetők felkészültsége és kommunikációs készsége, mind a foglalkozások tartalma az értékelő skála legmagasabb pontszámát kapta. A pedagógusok saját iskolai problémáik megoldásában nagymértékben tudták hasznosítani a tanultakat. Az értékelő íveken azonban azt is jelezték, hogy az anyanyelvi kompetenciák fejlesztésében a funkcionális nyelvtan tanítását illetően is elkelne a módszertani segítség. Ennek az elvárásnak igyekeztünk az idei júliusi továbbképzésen megfelelni. A 2011-es kolozsvári program a BNYA által meghirdetett Kooperatív módszerek az oktatásban tematikához kapcsolódott *Kooperatív módszerek a magyar nyelv és irodalom tanításában* címmel. A rendelkezésre álló óraszámot fele-fele arányban osztottuk meg a nyelvi és az irodalmi témák között. A témaválasztást azzal indokoltuk, hogy a mai fejlettebb technológiájú társadalmakban a munkahelyeken egyre inkább előtérbe kerül a kooperatív csapatmunka. A csapatok olyan összetett problémákkal birkóznak meg, amelyekre az egyén nem képes. Létfontosságú tehát, hogy az iskolai oktatásban is teret nyerjen az interaktív tanulás. Emellett a kooperatív tanulási módszerek megismerése és alkalmazása más szempontból is szükségesnek látszik. A diákok nagy része már nem a megszokott értékrenddel érkezik az iskolába. A családszerkezet változása, a televízió, az internet sokszor eltorzítja a gyermekek kommunikációs és társas készségeit. Együttműködés helyett inkább versengenek egymással, és ezt csak tovább fokozza a teljesítményorientált oktatás. A kooperatív módszerek alkalmazása sokkal serkentőbb, bátorítóbb a versenyztető és az egyéni tanulási helyzeteknél. A diákok így képessé válnak olyan problémák megoldására, amelyekkel egyedül nem boldogulnának. Az eredményes munka érdekében megtanulják az egymáshoz való alkalmazkodást, gyakorolják a segítségnyújtást, elismerik egymás teljesítményét, egyenlően veszik ki részüket a munkából. A munkamegosztás erősíti a felelősségérzetet, tudatosítja az egymásra utaltságot.

Antalné Szabó Ágnes *Az ismeretbővítés útjai; A helyesírás-tanítás régi és új stratégiái; A folyamatalapú fogalmazástanítás; Kooperatív érvelő gyakorlatok* címmel tartott foglalkozásain elmélyült, főként páros tevékenységen alapuló műhelymunka folyt. A nagy szakmai tapasztalatot, gyakorlati tudást igazoló feladatok és a megoldást kínáló módszerek azonnal hasznosítható ismeretanyagot jelentettek a résztvevőknek. A személyes iskolai emlékek, az előadó közvetlensége, a derű és a humor igazi élménnyé varázsolták ezeket az órákat. Bebizonyosodott, hogy a helyesírás és az iskolai fogalmazás tanítása is érdekfeszítő, motivált tevékenység lehet, amelyet szívesen végeznek a diákok. A módszerek és a technikák változatossága érdekfeszítővé teszi az órákat, és a tanulók jókedvűen, szinte játszva válnak tudatos nyelvhasználóvá, igényes szövegalkotóvá. A tanári beszédéről tartott bemutató vidám perceket szerzett mindnyájunknak, miközben saját hibáinkkal, nyelvi megnyilatkozásaink szegényességével szembesültünk. Ezután biztosan több figyelmet fordítunk nem csak arra, hogy mit, de arra is, hogy hogyan mondjuk.

Demény Piroska, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem adjunktusa a Funkcionális nyelvtanítás kooperatív módszerekkel az V–VIII. osztályban témakörben lényegre törően foglalta össze a tanításban nélkülözhetetlen elméleti kérdéseket. Ez az összefoglaló módszertani és pedagógiai szempontból egyaránt hatékony volt, mert átismételte mindazt, amit az előző foglalkozásokon kipróbáltunk, és építeni lehetett rá az ezt követő kreatív nyelvi kommunikációs gyakorlatokat. Ezek a kreatív feladatok ismét egy ciklikusan visszatérő nyelvhasználati kérdést jártak körül: az állandó szókapcsolatok témáját. Változatos kooperatív technikákat alkalmaztunk a fogalomalkításban és azoknak az ötletes feladatoknak a megoldásában, amelyek megmutatták, hogy milyen szerepük lehet ezeknek a fordulatoknak a mindennapi beszédben, hogyan tehetik változatossá a köznyelvi kommunikációt. Arra is volt lehetőség, hogy egy általunk választott nyelvtani témában olyan órát tervezzünk, amelynek keretében a megismert technikákat alkalmazzuk.

Cserhalmi Zsuzsa, az Eötvös Loránd Tudományegyetem adjunktusa *Mi a kérdés? A tanár kérdése és a tanári kérdés – Kérdés és motiváció* címmel tartott gondolatébresztő, szellemes előadást. Arra biztatta a magyartanárokat, hogy a kanonizált, sokszor tanított műalkotásokkal kapcsolatban is legyenek kérdéseik, mert akkor tudnak majd a diákjaiktól is kérdezni és motiválttá tenni őket a válaszadásban. Érdekes kevésbé ismert művekkel is foglalkozni, mert ezek gazdag háttértudást adhatnak, és sokszor más megvilágításba helyezik a már ismert alkotásokat is.

Szakács Emília, a pécsi Szent Mór Katolikus Általános Iskola, Művészeti Iskola és Gimnázium magyar szakos tanára a kooperatív irodalomtanítást és az interaktív, reflektív technikák alkalmazását kortárs szövegekkel szemléltette. Háty János, Tóth Krisztina, Parti Nagy Lajos, Vörös István versei, novellái nem kis kihívást jelentenek az értő-értelmező olvasó számára. Komoly tanári feladat ezeket a műveket közel vinni tanítványainkhoz, érdekeltté tenni őket a kortárs irodalom olvasásában. Szakács Emília csoportmunkára építő, bőven reflektált műhelyfoglalkozásain számos olyan eljárást próbálhattak ki a résztvevők, amelyek éppen ezt a célt szolgálják (4. kép).

4. kép
Műhelymunka 2011-ben

Aszoros program ellenére minden továbbképzésen alkalom nyílt arra is, hogy megismerjük egymást. A tanfolyam első napján ismerkedési estét szoktunk tartani, amelyen munkánkról, közös gondjainkról beszélgetünk. Előadók és hallgatók együtt vesznek részt a szabad programokon (séta Kolozsvár belvárosában, koncert a Farkas utcai templomban). Egy-egy nap pedig a kirándulásé: a Mezőség, Kalotaszeg, Enyed, Torockó történelmi, művészeti és néprajzi értékeinek megismerése kivételes élményt, feledhetetlen emlékeket nyújt mindenkinek (5. kép).

5. kép
Torockói kirándulás 2008-ban

Úgy gondoljuk, hogy a fentiekben bemutatott tanfolyamok tematikája a meglévő ismeretek átstrukturálására, az új befogadására készítette a résztvevőket, és ezzel remélhetőleg hozzájárult a magyar nyelvi és irodalomórák hatékonyságának a növeléséhez. A közös munka és a közös gondok, egymás meghallgatásának az igénye, a tapasztalatcsere lehetősége – visszaigazolták azt az üzenetet, amelyet 2006-ban a tanfolyam mottójaként választottunk Parancs János *A nyelv dicsérete* című verséből: „egymás nélkül semmit sem ér a szó, / egymás nélkül semmit sem ér a nyelv”.

Misztrik, Jolán – Tőkés, Erika – Virág, Erzsébet: Current questions of first language education on the courses of the Bolyai Summer School (Bolyai Nyári Akadémia)

Az írás szerzőiről

Misztrik Jolán

Apáczai Csere János Elméleti Líceum, Kolozsvár, Románia
misztrik_jolan[kukac]yahoo.com

Tőkés Erika

Apáczai Csere János Elméleti Líceum, Kolozsvár, Románia
tokeserika[kukac]yahoo.com

Virág Erzsébet

S. Toduță Zenelíceum, Kolozsvár, Románia
viragerzsi[kukac]mailbox.hu